

Rävspel mot rättskontrollen

För någon tid sedan påstod Morgon-Tidningen att oppositionens krav på ökad rättskontroll över förvaltningen skulle medföra samma situation som i USA, där högsta domstolen har befogenhet att ogiltigförklara unionella och statliga lagar som befinns vara grundlagsstridiga. Därefter sökte man framställa denna amerikanska ordning som orimlig, särskilt genom sina konservativa konsekvenser; högsta domstolen hade, erinrades det, underkänt vissa av de lagar som hörde till Franklin Roosevelts nya giv, och en ändring i praxis hade skett först sedan domstolens majoritet genom nya utnämningar kastats om. Detta försök att propagandera mot kravet på rättskontroll tedde sig så konstigt att varje kritik föreföll onödig. Nu har emellertid statsministern i sin radiointervju begagnat alldeles samma grepp. Är det på grund av ren okunskap eller förslager ett försök till avsiktlig förvrängning? Det är svårt att tänka sig att statsministern i en av valstridens mest centrala frågor underlåtit att skaffa sig elementära kunskaper, och det andra alternativet verkar därför, hur olustigt det än är, som det mest rimliga.

Förvrängningen är total, men icke desto mindre relativt komplicerad. Det märkliga med den amerikanska författningen är inte främst att den ger domstolarna, i sista hand högsta domstolen, den nyss omnämnda prövningsrätten. — Det förekommer i många länder — att så många allmänna bestämmelser finns, vilka ger prövningsrätten, en utomordentligt vid och samtidigt vag omfattning. Författningen stadgar exempelvis förbud mot alla beslut som berövar någon "liv, frihet eller egendom utan behörigt rättsförfarande" (due process of law). Denna bestämmelse, den mest generella och oftast tillämpade, gör det möjligt för domstolarna att på ytterst obestämda, av den subjektiva uppfattningen starkt beroende skäl pröva huruvida en lag överensstämmer med vissa traditionella, aldrig preciserade grundsatser (många

volymen har skrivits om vad "due process of law" innebär utan att klarhet skapats, ty det är domstolarnas egen skiftande praxis som ytterst blir avgörande). Därmed får de amerikanska domstolarna en alldeles enastående makt, en makt som kunnat utnyttjas politiskt, i viss utsträckning rent partipolitiskt. Parentetiskt bör det fastslås att utövningen av denna makt självfallet inte kan bedömas med hänvisning till några speciella domstolsutslag. På 1930-talet verkade högsta domstolen ofta som en rent konservativ "tredje kammare"; under senare år har den snarast verkat som pådrivare i radikal riktning, främst genom att värna tryckfriheten och genom att ogiltigförklara en rad lagar som begränsar negrernas rättigheter och likställighet. Att helt allmänt beteckna denna domstol som farlig är lika dumt som att förklara den svenska riksdagen farlig därför att man i vissa fall reagerar mot dess beslut.

Läget i Sverige är ett helt annat. Det är omstritt om våra domstolar kan åsidosätta en lag såsom stridande mot grundlagen; något klarläggande utslag från högsta domstolen finns inte på denna punkt. Saken är av mycket begränsad betydelse, ty vår författning saknar de allmänna förhållningsregler som skulle kunna ge domstolarnas prövning större betydelse; man torde vara ganska ense om att den s. k. rättighetsförklaringen i § 16 här inte är användbar. En utvidgning och precisering av vederbörande bestämmelser föreslogs visserligen, för övrigt under socialdemokratisk medverkan, av en kommitté år 1941, men det var här fråga om något ojämförligt mindre än vad som finns i USA och på andra håll. Och ingen människa har såvitt bekant ifrågasatt att vi skulle införa grundlagsbestämmelser möjliggörande en rättskontroll av amerikansk typ.

Redan därmed är alla försök att bemöta kraven på ökad rättskontroll i Sverige med tal om högsta domstolen i USA sakligt sett slag i luften — varmed inte bestrids att dylika försök, hur falska de än är, kan ha en viss agitatorisk effekt.

Vad som begärs — och som regeringen hittills vägrat — är helt enkelt en rättskontroll (först och främst en utredning rörande sådan kontroll) som skall göra det möjligt att inskrida mot lagstridiga förvaltnings- och styrelsebeslut i opolitisk ordning. Då frågan var före i riksdagen erkändes av alla att Sverige på denna punkt har mindre utformade garantier för medborgarnas rättigheter än

praktiskt taget alla andra demokratier; de som inte ville gå med på en reform hävdade blott att det gick bra ändå och att vi skall stanna vid våra gamla förordningsvärda bestämmelser — kort sagt, det var de mest allmänna konservativa talesätt man stödde sig på. Härtill kom ett och annat ord om att genomförd rättvisa väl inte alltid var så viktig — "millimeterrättvisa" var något löjligt och föraktligt, antydde utrikesministern.

Statsministerns nu presterade motivering för den negativa ståndpunkten är emellertid än mera oroande. Hr Erlander var förskräckt och förvånad över tanken "att de politiska besluten skall kunna prövas av en domstol"; han ville knappast tro att någon menade något så underligt... och så föll han tillbaka på det refererade talet om USA. Det är tydligt att då statsministern använde uttrycket "politiska beslut", var detta ett nytt drag i rävspelen. Han låtsade som om alla beslut fattade av regeringen (ämbetsverken undvek han att tala om) var av politisk natur och därför föll så att säga vid sidan av frågan om lagligheten. Uppenbarligen är

detta en ren ordlek, men det är möjligt att tanklösa lyssnare tog den på allvar. Dels är massor av beslut som fattas av regeringen och olika styrelser inte politiska i den meningen att de skulle ha något som helst med den politiska åskådningen att göra, dels och framför allt kan det hända att även de mest renodlat politiska beslut är olagliga. Och det är just den saken det här gäller. Vad statsministern yttrade innebär att olagliga regeringsbeslut bör följas av domstolar, förvaltning och medborgare, utan möjlighet till domstolsprövning, därför att de är "politiska", och politiska blir de därför att regeringen fattat dem — det är ett nätt cirkelbevis.

Det är förbluffande att "landets statsminister" (som hr Erlander älskar att kalla sig) i en livsviktig fråga inte söker gå in på realdebatt, utan slingrar sig som en smålistig student i tentamen. Då han under slingrandet kommer till sådana påståenden som att olagliga regeringsbeslut bör åtlidas utan möjlighet till laglig prövning går det inte att ta det hela som nojs och löst prat — deklARATIONEN är alltför upprörande.